

УДК 821.161.2.0(092)

Черевченко О. М.

КОНЦЕПТ «СВІТ» У ЛІНГВОПОЕТИЦІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Статтю присвячено концептуальному образу «світ», який пронизує усю поетичну мовленнєтворчість О. Олеся. З одного боку, це світ сакральний – світ Творця, з іншого – світ реальний. Особливе місце у творчості митця посідає близький серцю поета світ рідної землі – України. Символізм світів віддзеркалюють численні асоціативні зв'язки мовних одиниць.

Ключові слова: етнокультура, концепт, символ, сакральний/реальний світ.

Черевченко А. Н. Концепт «мир» в лингвопоэтике Александра Олеса. – Статья.

Статья посвящена концептуальному образу «мир», который пронизывает все поэтическое речетворчество А. Олеса. С одной стороны, это мир сакральный – мир Творца, с другой – мир реальный. Особое место в творчестве художника занимает близкий сердцу поэта мир родной земли – Украины. Символизм миров отражают многочисленные ассоциативные связи языковых единиц.

Ключевые слова: этнокультура, концепт, символ, сакральный/реальный мир.

Cherevchenko O. M. The concept of “world” in linguistics and poetry of Oleksandr Oles. – Article.

The article covers the conceptual image of “world” running through all poetical speech-creative work of O. Oles. On the one hand, this world is sacred – the God’s world, on the other hand, – real world, human world. The world of O. Oles is his native land – Ukraine, the place he is proud of. The numerous associative relations of language units reflect the symbolism of these worlds.

Key words: ethnoculture, concept, symbol, sacred/real world.

Особливістю сучасної лінгвістичної науки є створення нової наукової парадигми, яка базується на антропоцентричних підходах, зокрема лінгвософському і лінгвокультурологічному. При цьому мова розглядається як феномен буття та діяльності народу, суспільне явище, яке виникає, розвивається, живе і функціонує тільки в людській спільноті. Вона постає органічним складником етнічної культури, засобом передачі знань і культурних надбань від покоління до покоління. Мова забезпечує єдність, функціонування і розвиток культури етнічного організму у просторовому та часовому вимірах.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у мовознавстві з'явилася низка наукових розвідок (праці Н. Арутюнової, А. Вежбицької, Т. Космеди, Є. Кубрякової, Ю. Степанова), орієнтованих на аналіз понять концептосфери у широкому мовному просторі. В останнє десятиліття спостерігаємо тенденцію, коли об'єктом лінгвокогнітивного аналізу стають одне або декілька лінгвопонять, здебільшого абстрактного характеру. Концептуальна вагомість означених феноменів зумовлена їхньою мовною специфікою, оскільки саме абстрактна лексика найбільшою мірою здатна утворювати польові структури (А. Вежбицька, Г. Щур) як сегменти свідомості.

Одним з універсальних понять ментальної свідомості українців є концепт *світ*, який увиразнюється широким спектром асоціативно співвіднесених із ним мовних одиниць. Своєрідним експериментальним майданчиком концептуалізації певних понять була і залишається художня мовотворчість. Згадаймо широке розмаїття концептуальних смислів мовних одиниць, пов'язаних із поняттям *світ*, у поетичній творчості Т. Шевченка. Українське поетичне мовлення початку ХХ ст. не залишилось осторонь означеного концепту, показовою тут є художньо-естетична парадигма О. Олеся, у якій концептуальна роль належить смисловій і функціональній єдності добра і краси як праоснові гармонійного світоустрою.

Своєрідність поетичної мови О. Олеся певною мірою розглядається у працях О. Білецького, М. Зерова, О. Єфименка, А. Ніковського, С. Русової, С. Черкасенка, Л. Чулого, Л. Чупринки, І. Франка. Культурологічна семантика окремих образів стає предметом дослідження у працях Р. Радишевського, К. Буркута,

Л. Новиченка, Л. Таран, однак за всієї різноманітності і багатоаспектності поглядів недостатньо з'ясованим залишається концептуальне тло творів О. Олеся. Врахування семантичної структури концепту, його вербальної кореляції і валентних властивостей створює умови для концептуального аналізу, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні концептуального змісту поняття *світ* у поетичному мовленні О. Олеся.

Для досягнення поставленої мети слід розв'язати такі завдання:

- з'ясувати теоретичне тло проблеми концептосфери етносу;
- визначити чинники, що розрізняють етномовні картини світу;
- охарактеризувати концептуальний образ *світу* у поезіях О. Олеся.

Об'єктом дослідження є концептуальний зміст поетичного мовлення О. Олеся, предметом дослідження – концепт *світ* у літературно-художній системі митця.

Матеріал дослідження – поетичні твори О. Олеся.

Методика дослідження базується на функціональному підході до аналізованого матеріалу. Залежно від етапу дослідження використовується лексико-семантичний, концептуальний і стилістичний аналізи.

У сучасній лінгвістиці мовні явища досліджують у нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивіда, так і мовного колективу, до якого він належить. Питання співвідношення мови та вербального образу світу, з одного боку, і свідомості та культури етносу, з іншого, є особливо актуальним. Починаючи з В. фон Гумбольдта, дослідники замислювалися над проблемами впливу свідомості індивіда на його мову і, навпаки, мови на свідомість. Тлом лінгвософської концепції В. фон Гумбольдта був антропологічний підхід до осмислення мовних явищ [6]. Наслідуючи ідеї І. Канта, Г. Гегеля, Й. Гердера, Ф. Шеллінга, він обґрунтував особливості буття людини та народу, причому останній у його розумінні є єдиним організмом, таким самим, як і людський індивід. Згідно з антропологічним аспектом теоретико-методологічного вчення В. фон Гумбольдта адекватне вивчення мови повинно здійснюватись у тіс-

ному зв'язку з мисленням людини, культурним і духовним життям етносу.

Головною ідеєю лінгвософського підходу до вивчення мовних явищ вважаємо їх реалізацію через антропоцентричну основу світосприйняття. Людина є носієм мови і її фактичним реалізатором, тому її взаємодія з реальним світом відбувається безпосередньо через мову. Оскільки існування людини поза межами етнічної (соціальної) групи навряд чи можливе, можна говорити про світосприйняття і світоосмислення людиною реалії довкілля через призму уявлень та відчуттів інших представників групи, через культуру та досвід попередніх поколінь. Тобто з антропоцентричної основи світосприйняття виникає етноцентрична, яка втілює у собі особливості, властиві лише певному етносу, і має етнокультурний та етномовний характер.

Результатом взаємодії фізичного і духовного у свідомості людини постає образне мислення, яке відіграє важливу роль у процесах символізації предметного світу. Символіка образу конкретної реалії знаходить вираження у перенесенні смислів одного предмета на інший. У такому разі останній постає символом оригінального предмета, смислів якого він набув. У символізації реалії реалізується своєрідний спосіб відображення дійсності, який широко використовується етносом у перетворенні дійсності та створенні культурного середовища [11, с. 18].

У сучасному мовознавстві дослідники вирізняють етнічні мовні картини світу, у які «занурені» всі члени суспільства [8, с. 87]. Етнокультура, таким чином, постає найважливішим показником національної свідомості, створює специфічне «етнічне поле» [8, с. 93], що формує ментальність того чи іншого народу. Це положення базується на гіпотезі лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа, які стверджують, що структура мови впливає на спосіб мислення і поведінки людини. Через це носії мови схильні сприймати дійсність по-різному, залежно від семантичних категорій, закладених у мовному коді. Етносимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реалії, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів – етнокультурних концептів, або знаків етнокультури [7, с. 4]. Здебільшого ці концепти стали константами української національної культури, що завжди живилась із невичерпних народних джерел.

Ключову роль у художньо-мовній ієрархії мають відігравати ті концептуально орієнтовані мовні одиниці, які мають етнокультурне походження. Як зазначає В. Жайворонок, «поетична природа слова криється в етномовній пам'яті, а коріння його метафоризації – у глибинах національної свідомості. Все це є передумовою витворення як шедеврів поетичного фольклору, так і великих зразків авторської національної мовотворчості» [8, с. 109]. Особливо перспективним із цього погляду видається вивчення фольклорного тла поетичного твору як вмістилища спектру національних конотацій.

Міфопоетичні уявлення багатьох народів, українського зокрема, звернуті до образу *світового дерева*, що організовує своїм корінням і гілками структуру світобудови. «Дерево життя – це знамено трьох основ світу, – зазначає В. Войтович. – Яв – світ видимий, явний, дійсний; стовбур Дерево життя – то земне існування людей у просторі із сонцем. Нав – світ невидимий, духовний, підземний, потойбічний, світ предків, коріння Дерева життя. Прав – світ законів, правил, освячених

звичаями, досвідом, обрядами; крона Дерева життя, де живуть боги, – це їхній духовний світ» [5, с. 140]. Первовічне дерево виражає золоту трисутність життя, вічну, живу і світлу триєдність бога Сонця.

У філософсько-естетичній системі О. Олеся саме міфологема *сонце* є ціннісно визначальною: «*Все радіє навкруги, / Все впилося очима в сонце, / Все співає йому гімни*» [9, с. 63], «*Коли б я був Богом дужим, / Я б приніс на землю сонце, / Щоб земля не розлучалась / І не плакала по йому*» [9, с. 73], «*Сонце на обрії, ранок встає, – / Браття, вставайте, / Сонце стрівайте: / Ранок встає.*» [9, с. 76], «*Гроза пройшла... зітхнули трави, / Квітки головки підняли, / І сонце тепле і ласкаве / Спинило погляд на землі*» [9, с. 86], «*Впливло і сонце! – все – любов і ласка! / Обняло всю землю саявом і теплом*» [9, с. 86], «*Скільки волі, скільки миру – / Скільки сонця навкруги*» [9, с. 675], вона моделює гармонійність світу.

Заслугує на увагу етнософське осмислення цього образу, своєрідний зв'язок із фольклорними казковими сюжетами, напр.: «*За хмари! Де сонце блискуче живе, / Не томлячись сяєво лити*» [9, с. 72], за якими Сонце сприймається як живий організм (згадаймо переказ О. Афанасьєва про «чудовий палац» прекрасної царівни (Сонця), із вікон якого видно весь світ) [2, с. 55]. Своєрідною фольклорною алюзією поета звучать рядки: «*Тільки на заході / Деся під горою / Часом лягало спочити, / Щоб через мить на розжевому сході / Злотній вії розкрити, / Злотній, довгій вії*» [9, с. 174] (згідно з легендою Сонце ввечері приходить до матері, замурзане і стомлене, вона його голубить, а вранці знову посилає на небо чистим і вимитим, у нових ризах) [5, с. 497]. Фольклорно вмотивованим видається вживання ад'єктива-кольороназви *красне* («*Світає... ніч поволі тане, / Чорніє ліс, сіріє поле, / І скоро красне сонце встане!*» [9, с. 118], «*Хай розкаже, як курличуть / Деся під небом журавлі, / Як всміхається ласкаво / Красне сонце до землі*» [9, с. 150]) як одного з сакралізованих найменувань, типу *Око Боже, дід-Всевід, Сонце Праведне, Сонце Пресвітле, Дажбог, Білобог, Ярило, Ладо, Світовид* [7, с. 564].

Антропоморфізм образу полягає в уподібненні реалії світу природи діям людини («*Ледве сонце / Злотну пряжу допряде, / Я постукаю в віконце: / Вийди! Твій... невірний жде*» [9, с. 203]) та подіям, що відбуваються у ньому: «*Вони летять за верхогір'я / Прощається з сонцем золотим, / Йому добраніч посилати, / Мінялись успіхами з ним. / Вони летять на верхогір'я, / Щоб сонце вдосвіта зустріть, / Щоб знов покинуть вранці землю / І знов по вечір полетіть*» [9, с. 97–98]. У цьому криються витоки уособлення, обожування образу [7, с. 565].

У поетичному доробку О. Олеся образ *сонця* актуалізує семантику оновлення, віри у світле майбутнє, напр.: «*Я сонця жду, і сонце зійде, / І ранок прийде – / Вір, моя мила, жди і радій! / В ранку надій, / В райдузі мрій / Сонця чекай / І розцвітай*» [9, с. 149], «*Хіба не вірите, що скоро день засвіте, / Що сонце наше вже з-за обрії встає, / Що хід його спинить ніщо не зможе в світі / І цвіту нашою ніщо вже не уб'є*» [9, с. 166]. У деяких поезіях кінця 10-х рр. ХХ ст. (збірка «Будь мечем моїм!») він набуває революційної символіки: «*І, здається, ночі і кінця не буде... / Але стійте міцно і боріться, люде... / Розганяйте стуму, сміло рвіть кайдани, / Бо рожевий ранок незабаром встане, / Засміється сонце в небі золотому, / І його проміння не спинить нікому!*» [9, с. 105], асоціюється із про-

цесами відродження країни: «Яка краса: **відродження країни!** / ... / Чайки, чайки! Тоді не треба плачу, / Коли **іде боротьба за волю, за життя**, / Коли на хмарах я вже дивний відблиск бачу / **І сонця жданого блискуче вороння**» [9, с. 112]. Інколи – виражає ідею творчого оновлення: «Від когось я почути мушу: / «Весна і там! у нас!» / **І бризне нагло мені в душу / Сто сонць ураз**» [9, с. 310].

Як бачимо, означена міфологема характеризується високою частотністю вживання, адже асоціюється зі світлом, отже, й зі світом, напр.: «**Щастям, / Поточками щастя / Всміхнулося Сонце, / Морем усмішок / Весь світ залило / І в поцілунку / Злилося з Весною**» [9, с. 173]. Образ *світу* постає у найрізноманітніших проявах – як реальному («**Зайнялися гори! В золоті каміння, / В полум'ї граніти і в диму гай, / А на хмарах грає сонячне проміння, / Грає і дарує усміхи свої. / І проснулись хмари, і всміхнулись світу, / І всміхнулись небу, морю і землі...**» [9, с. 122]), так і сакральному («**Весь Божий світ сміявся, радів**» [9, с. 52]), на який вказує асоціативний зв'язок світу й Бога як його Творця.

Поетична мовотворчість О. Олеся багата концептуальними зв'язками, які породжує реальний світ. Традиційні епітети, типу *цілий світ, білий світ, широкий світ* (рідний, щасливий, свій, весь тощо), сягають етнокультурних глибин, напр.: «З ним (смуток. – О.Ч.) **піду я по білому світу блукаю, / Взяти лиру журливу з собою**» [9, с. 73], «**Ой світе, світе, / Світе широкий, / Чом ти для мене батьком не був?**» [9, с. 607], «**А світ... а світ такий широкий, / І сяє сонце всім одно**» [9, с. 653], вони є відгомонам первісного світосприйняття, під яким людина часто розуміє оточення – суспільство, людей, близьке й далеке довкілля [7, с. 527].

Зустрічаємо також поетичні рядки, які змальовують світ малої батьківщини митця: «**Заїздив в своє село... / Завалилась рідна хата, / Рідну греблю рознесло**» [9, с. 146], «**Пройшло багато чорних літ, / І знов я в рідний край забився... / Мій степ пожовк і засмутився, / І світ поблід, щасливий світ**» [9, с. 162], дивно перегукуючись із поетичним доробком Т. Шевченка, зокрема відомою поезією «І виріс я на чужині...». Мабуть, не випадково після виходу першої поетичної збірки О. Олеся окремі критики відразу зарахували митця до спадкоємців Кобзаря. Так, відома українська культурно-освітня діячка С. Русова, знайомлячи російського читача з кращими зразками української поезії тих років, крім творів Павла Грабовського та Лесі Українки, «прямим спадкоємцем Шевченка» назвала саме О. Олеся [4, с. 336].

У лінгвопоетиці митця ознаки реального світу мають виразно національний характер, повною мірою відтворюючи український просторовий колорит, його флору і фауну: «**Дихають тихо акації ніжні, / Злегка колишуться в сутні срібній, / Дивляться мовчки на місяць, на зорі, / Дивляться в світ, ним, ясним, зачаровані...**» [9, с. 59], «**Сміються, плачуть солов'ї / І б'ють піснями в груди**» [9, с. 64]) та навіть одоративну складову довкілля: «**А квітки в траві пахтіли, / Степ, як море, хвилювався, / І до мене цілий всесвіт, – / Мати, – всесвіт усміхався!**» [9, с. 111]. Інколи поет детально точно відтворює певний фрагмент національного довкілля, вміло використовуючи географічні чи природно-кліматичні маркери, кримські зокрема: «**Осріблені місяцем гори блищать, / Ім кедрі і сосни казки шелестять, / І дивні пісні їм співають вітри, / Що нишком підслухали в моря з гори**» [9, с. 98].

Як і в Т. Шевченка, образ *світу* (в уяві поета *рідного краю*) асоціюється з волею: «**Клянемося ми всі, що за їх помстимо, / Всі ваші злочинства згадаєм, / Яке надівали на край ви ярмо, / Як тяжко знущались над краєм.** / Клянемося ми всі, що **народ розкуєм, / Всі здійсним святі заповіді / І волею край свій, як сонцем, заллєм, / Щоб міг він і другим зорити**» [9, с. 78], де поет звертається до традиційних образів української етнокультури, як тих, що символізують неволю (*ярмо, кайдани*, семантика яких проступає у лексемі *розкувати*), так і образу-символу *воля*, який сакралізовано у понятті *святих заповітів* (для кожного справжнього українця *воля* є найвищою духовною цінністю).

У багатьох поетичних творах ці поняття представлено як бінарну опозицію, напр.: «**З військом за волю боролися ми: / Гинули сили народні, / В світі без волі жили, як в тюрмі, / Пухли і мерли голодні**» [9, с. 107]. Опозиція *світ – воля* утворює розгалужену образну систему, пов'язану, по-перше, із фольклорною традицією використання *зооморфних* (зокрема, *орнітологічних*) образів, які символізують силу, мужність, свободу і незалежність: «**Коли б був я сокіл вільний, / Я б летів назустріч сонцю / І кричав би попід небом / Всім живим мерцям про нього**» [9, с. 73]), «**Літають на конях крилаті орли, / Знаменами, крилами мають**» [9, с. 606]); по-друге, етнокультурним смислом *солярних* мовних одиниць: «**Літають, ширяють, клекочуть орли, / Знов сонце зійшло і розквітло. / Ми кров колись теплу за його лили, / Тепер ми розіллємо світло**» [9, с. 607]); по-третє, *темпоральними* маркерами, з якими пов'язана оновлююча енергія *весни*: «**Коли весні зрадіє світ увесь**» [9, с. 57], «**Погляньте вгору на блакить / І в ній весну познайте. / Весна летить, / Весна шумить... / Розвійте чорні думи, / Ловіть весняні шуми**» [9, с. 165]). Увага митця прикута й до героїчних сторінок минулого українців, зокрема козацької звитяги полеглих *героїв-запорожців*: «**Чубаті герої в землі ожили, / Онуків героїв вітають**» [9, с. 606]) як утілення найвищих ідеалів свободи.

Асоціативна пара *світ – неволя* частіше всього семантично трансформована в образній моделі *світ – тюрма* («**Осіню віє... весь світ – мов тюрма**» [9, с. 82]), проте зустрічаємо й інші образно-символічні паралелі, напр.: «**Ми бились шалено, як гірські орли, / Але вороги нас в полон узяли, / І кинули бранців за мури, за ґрати / Кати і пілати. / І знову народ наш у владі катів, / І знову народ наш в сітках павуків**» [9, с. 82]). Поет навіть вдається до популярної на той час манери використання гасел: «**Рівність, братерство і воля усім – / Наші були ідеали – / Теплою кров'ю на стягу своїм / Ми їх в борні написали**» [9, с. 107]), або ж авторської інтерпретації популярних на той час пролетарських пісень, напр.: «**Ми не кинем боротись за волю: / Наші браття упали в борні, / Їхня кров ще гаряча на ранах, / Їхні рани горять ще в огні**» [9, с. 106].

Образно-символічний зміст синонімічно близької до образу *світу* лексеми *край* актуалізовано в моделях *край – хмари* (*тумани, кайдани*) («**Ти дужий в вільності своїй, / Розніс би хмари і тумани, розбив би всіх неволь кайдани, / Розбив би, чуєш, краю мій?**» [9, с. 74], *край – пута*) («**Вірю я, що обороне / Сам себе мій край... / О мій велетню Самсоне, / Пута розривай!**» [9, с. 55], *край – цвинтар* (*труна*)) («**О мертвий мій, о цвинтарю, мій краю! – / Коли ж труну свою розбі'єш ти?**» [9, с. 143], *край – розп'яття на хресті*) («**Коли ж весь край нечутно плаче, / Гниє, розтоптанний в смітті, / Кона, розп'ятий на хресті, – / Тоді**

забудь красу, співаче» [9, с. 129] тощо. Мабуть, не випадково поет часто використовує форму риторичних запитань: «Що ж зробилось з коханого краю» [9, с. 54], «Пісне, що зробили ти в краї моїм?» [9, с. 54], «Можє, долею ясною / Зацвіте й мій край» [9, с. 54], «Що зробилось з нашим краєм, / І не знаєм, – божсєвільні, – / Чи в неволі ми, чи вільні... / Раз ми вільні, – нащо військє? / Що в кишені? Як назвиськє? / А не вільні, – чом до січі / Нас ніхтє уже не кличе?» [9, с. 145], які набувають символічного забарвлення туги за ідеалами свободи.

Досить критично звучать рядки: «О краю рабськєй» [9, с. 153], які для О. Олєся асоціюються з Україною: «Прокляття, розпач і ганьба! / Усю пройшов я Україну, / І сам не знаю, де спочину / І де не стріну я раба» [9, с. 152]. У його поетичному сприйнятті вона набуває виразно фольклорного забарвлення, асоціюючись з образами тополеньки («Ой чого ти, тополенько, / Не цвітєш, / Чом пожовкє головоньку, / Хилиш-гнєш?» [9, с. 120]), матері-страдниці («Чолом тобі, о земле-мати, / Уклін мій, страднице прийми!» [9, с. 143]), удівоньки («Ой була на світі та удівонька, / Трьох синів мала, / Ночі не спала, / Їх доглядала, / В чистім любистку синів милих купала» [9, с. 138]). Характерною тут є форма окремих поезій, наприклад фольклорна ритміка піснє-думи «Ой була на світі та удівонька», де в алегоричних образах України та її трьох синів автор показав відступництво окремих верств українців.

Інколи поет порівнює її з мерцем («Вона в труні лежить, прекрасна Україна, / Лежить, немєв жива, / ще тепла на столі, / З стражданням на устах і кров'ю на чолі» [9, с. 136]), інколи прагне критично пояснити причини жалюгідного стану, називаючи її країною зради і пїтьми («В країні мертвій і безплідній, / В країні зради і пїтьми, / Забутий Богом і людьми / Сумує жєртвенник народний» [9, с. 119]). Катастрофізм картини проступає в образах мерців і трун («Бо цілий край кона в багні, / І скрізь мерці і труни» [9, с. 123]), могил та зламаних хрестів («Сумні мої піснє, як сумно на Вкраїні / Серед могил і зламаних хрестів...» [9, с. 144]), актуалізується він і в образі вогню («В огні палає Україна» [9, с. 130]) як руйнівної сили, здатної знищити все навкруги. Поет часто вдається до заперечень, використовуючи в синтаксичних конструкціях частки *не*, *ні*: «Ні! Хочу ліру я розбити, / Взяти сурму мідну / І нею з гір мерців будить / І Україну бідну» [9, с. 123], де символічного забарвлення набуває музичний образ мідної сурми, з яким асоціюється пробудження, відродження України.

У творчості О. Олєся образи рідного краю і народу нероздільні. Авторська оцінка його дій досить різноманітна: від відверто критичної («Поглянь: народ твій – раб з рабів, / Чужими й рідними забутий, / Гнє віки в недолі лютій / І віру в долю загубив» [9, с. 117], «Народ, як мертвий, спить без снєв» [9, с. 123]) до співчутливої («Народе мій! і ти – орєл, вночі підтятий, / І чом не лицар ти, захоплений в полон?! / О орєл мій, мій велєтний крилатий, / О лицарю, покараї ти за сон!..» [9, с. 117]) та обнадійливої («Народ не вмер, народ живе, / Хвилює по Руїні» [9, с. 165]). Поет маніфєстує свою належність до цього народу, говорить про крєвний зв'язок з ним: «О правда! Мій народ смішний безкрає... / Сліпий, горбатий і чудний, / Він старцем з лірою блукає / І навіть – хтє він, – він не знає, / Такий... безпам'ятний такий!.. / Але я всім вселюдно признаюся: / Я – син його, я – старців син... /

І завжди з ним іти клянуся / Кудись на гори із долин» [9, с. 117]. Р. Радишевський з цього приводу зазначає: «Олєсь не був запаморочений, як дєхтє вважав, надмірно любов'ю до свого народу. В діалозі з земляками він говорить про щастя у відродженєму краї, докоряє їм за рабськє покорє, короткозорість, міщанськє звички. Він уміє вести розмову і з конкретною людиною, і з цілою нацією у хвилини народних страждань та радощів. Часто вживає своє улюбленє порівняння народу з лицарем прекрасним, гордим орлом, але й висловлює обурєння його інертністю, пасивністю» [9, с. 18].

Віра поєта все ж сповнена оптимізму, він звертається до відомого фольклорного сюжету про мертву царівну та її дивну долю: «Так і ти, Україно, лежиши у труні, / І заклєта навєк, і забута, / І за щось без жалю у кайдани страшні / Закула тебе мачуха люта. / Але явиться лицар колись молодий, / Вирве з рук тебе в мачухи злої, / І тебе поведе він у день золотий, / Як царівну, для долі ясної» [9, с. 166]. У поетичній уяві митця образ оновленої України набуває світлого забарвлення: «І знову лечу я до світлого краю, / Борюся за волю, людину люблю» [9, с. 75], актуалізаторами якого стають ад'єктиви золотий, ясний, світлий.

Як народний поет О. Олєсь усіляко намагається увиразнити питання духовних витоків українства: українськєго духу («О дух України! Орєл! / Дух вільний, смілий і високий, / Злєти, стурбуй цей мертвий спокій / І влий життя з своїх джерєл» [9, с. 74]), мови («І мова плєще і плєве / Річками по Вкраїні» [9, с. 165], «Рідна мова! Рідна мова! / Що в єдинє нас злива, – / Першє матерє слова, / Перша піснє колискова» [9, с. 211]), слова («О слово рідне! Орєлє скутий!» [9, с. 113], піснє («Піснє! Що зробили ти в краї моїм? / Можє, й ти вдарив в вербу недобиту, / В ту, що жила, не радіючи світу?» [9, с. 117], «Моя Україно прекрасна, / Пісєнь і волі сторона» [9, с. 74]), розкрити багатство українськєої душі.

Рядки окремих поезій мають цілком виразне рєалістичнє тло: «Садок. Пани. Московськє мова...» [9, с. 117], де митець, використовуючи номінативні рєчення, констатує факт панування іншомовного середовища – російськєго (московськєго) світу, якому протиставляє струнку систему етнокультурних констант: «І нагло піснє України, / Смутні слова Старовини / За панським садом затужили, / Як тужить вітер восени. / То, можє, наймичка-сєлянка, / Крізь тин набачившиш панів, / Пішла і пісню заспівала, / І душу втілила у спів. / І був то плач, благання, крики, / Немєв хтєсь бігав, бився, звав, / І тяжкє плакав над труною, / І руки з розпачу ламав. / Немєв зруйнованого краю / З могили скорбний дух устав / І від розпуки і безсилля, / Закривши очі, заривав» [9, с. 210–211]. На думку поєта, уникнути «гєноциду духовності і зберегти гєнетичний код народу в майбутньому можна лише за умови вільного, неупослідженого розвитку його мови» [9, с. 19]: «І спасє того в недолі / Наша мрія золота, / Нашє гасло і метє: / Рідна мова в рідній школі!» [9, с. 211], де мовообраз золота мрія стає утіленням найзаповітніших сподівань українців.

Позитивна конотация характеризує сповнений ліризму світ інтимної лірики поєта: «Заб'є бенкет колись горою, / І на йому згадає світ / Про ніч, осяяну тобою» [9, с. 59], «Ти знов прийшла, щоб кинуть на поталу / Всє світ чуттів і дум моїх, / Щоб вічно я страждав по ідеалу / І досягнуть його не міг» [9, с. 117] та сакральний світ «старої старовини» [9, с. 312]. У творчєму доробку поєта чільнє місцє посідає образ

давноминутих часів (збірка «Княжа Україна», книга VIII): «Перед вами *стародавні* / Пройдуть хвилями *часи*» [9, с. 312]. Ідилічний світ давнини О. Олеся пройнявся духом первісного пантеїзму: «Ах, тоді була живою / Вся природа навкруги / І людину оточали / Духи – друзі й вороги» [9, с. 312], у ньому домінує етнософія антропоцентризму: «У часи ті Бог великий / Не ховався в небесній млі, / А усі боги родились / І *мирили на землі*» [9, с. 312], пантеон дохристиянських богів олюднено: «Волос пас овець гладких» [9, с. 313], «Бог *Стрибог* літав на крилах, / грав на кобзі золотій» [9, с. 313], «Бог *Перун* на чорних хмарах / Вічно землю об'їздив» [9, с. 313], навіть демо-

нічний світ сповнений природної гармонії: «А в річках жили *русалики*, / *Хапуни-водяники*, / *Лісовик* свистав у лісі, / І сміялися *мавки*» [9, с. 313]. Людина сприймається як органічний складник земного світу: «Треба було добре знати / Душі всіх богів земних / То коритись, то змагатись, / То просити ласки в них» [9, с. 313].

Таким чином, поетична творчість О. Олеся є яскравим прикладом включення у національну художньо-міфологічну традицію, у якій художнє осмислення основ буття пов'язане з кордоцентричним пафосом, сковородинською ідеєю екогармонії (цілісності власної душі як відображення природної гармонії).

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Афанасьев А.Н. Мифология Древней Руси / А.Н. Афанасьев. – М. : Эксмо, 2006. – 608 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А.Д. Шмелёва ; под ред. Т.В. Булыгиной. – М. : Языки русской культуры, 1999. – I – XII. – 780 с.
4. Вестник Европы. – 1909. – Т. 4. – 336 с.
5. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 660 с.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
7. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
8. Жайворонок В.В. Символіка імені в контексті етнокультури / В.В. Жайворонок // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського Національного лінгвістичного університету. LINGUAPAX – VIII: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2001. – Вип. 5. – К. : ВЦ КНЛУ. – С. 106–115.
9. Олесь Олександр. Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поэма збірки. З неопублікованого. Сатира / упоряд., передм. та приміт. Р.П. Радишевський // О. Олесь / Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – 959 с.
10. Потебня А.А. Теоретическая поэтика / А.А. Потебня. – М. : Наука, 1990. – 344 с.
11. Степанов Ю.С. Семиотика: Антология / сост. Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, перер. и доп. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 702 с.